

Świętość mistyczna ludzi świeckich

W ostatnich latach zauważamy duży wzrost zainteresowania się tematem świętości życia chrześcijanina. Przyczynił się do tego już Sobór Watykański II, który stwierdził, że każdy chrześcijanin winien dążyć do doskonałej miłości. Doskonałość ta „w pewien właściwy sobie sposób ukazuje się [...] w praktykowaniu rad, które zwykło się nazywać ewangelicznymi. To Praktykowanie rad ewangelicznych, pod wpływem Ducha Świętego praktykowane przez wielu chrześcijan na sposób prywatny albo w warunkach lub stanie ustanowionym przez Kościół, daje i powinno dawać w świecie wspaniałe świadectwo i przykład tej właśnie świętości”¹.

Sobór więc posługuje się w swych dokumentach pojęciami „świętość” i „doskonałość”. Pierwsze z tych słów łączy ze świętością płynącą z łaski uświęcającej, a więc taką, którą możemy określić jako świętość ontyczną: „Wyznawcy Chrystusa powołani przez Boga i usprawiedliwieni w Panu Jezusie nie ze względu na swe uczynki, lecz według postanowienia i łaski Bożej, w chrzcie wiary zostali prawdziwymi dziećmi Bożymi i uczestnikami natury Bożej, a przez to rzeczywiście stali się święci”². Dalej Sobór używa terminu „świętość” na określenie stanu,

---

KS. STANISŁAW URBAŃSKI – prof. zw. nauk teologicznych, profesor UKSW w Warszawie i WIT w Częstochowie, pierwszy w Polsce doktor i doktor habilitowany teologii duchowości, twórca polskiej szkoły badań nad mistyką chrześcijańską, promotor kilkudziesięciu doktoratów, autor kilkudziesięciu książek i kilkuset artykułów naukowych, członek wielu stowarzyszeń naukowych polskich i zagranicznych, laureat licznych nagród.

¹ CONCILIIUM VATICANUM II, *Constitutio dogmatica de Ecclesia „Lumen gentium”* (KK) 39, AAS 57 (1965), 44: „[...] proprio quodam modo apparet in praxi consiliorum, quae evangelica appellari consueverunt. Quae consiliorum praxis, Spiritu Sancto impellente, a multis christianis assumpta, sive privatim sive in conditione vel statu in Ecclesia sancitis, praeclarum in mundo fert, et ferre oportet, eiusdem sanctitatis testimonium et exemplum”, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”*, w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, 141.

² Tamże 40, AAS 57 (1965), 44: „Christi asseclae a Deo non secundum opera sua, sed secundum propositum et gratiam Eius vocati atque in Iesu Domino iustificati, in fidei baptisate vere filii Dei et consortes divinae naturae, ideoque reapse sancti effecti

który możemy nazwać świętością moralną czy też pełną świętością, robi to więc wówczas, gdy mówi o świętości, do jakiej winni dążyć kapłani, „którzy w ciągu wieków [...] pozostawili świetlany wzór świętości”³.

Na określenie świętości Sobór stosuje zamiennie nie tylko termin „doskonałość”, ale i „doskonała miłość”⁴. „Wierni każdego stanu i zawodu powołani są do pełni życia chrześcijańskiego oraz doskonałej miłości. Dzięki zaś tej świętości także w społeczności ziemskiej rozwija się bardziej godny człowieka w sposób życia. Wierni powinni kierować siły otrzymane według miary daru Chrystusa ku osiągnięciu tej doskonałości”⁵.

A zatem istota świętości życia chrześcijanina, według nauczania Soboru, polega w przypadku indywidualnych osób na możliwie doskonałym pełnieniu podwójnego, i jedynego w zasadzie, przykazania Chrystusa obejmującego miłość Boga i bliźniego (por. Mt 22, 37-40). To przykazanie jest „podstawowym prawem doskonałości ludzkiej” (*legem fundamentalem perfectionis humanae*)⁶. Dlatego wyznawcy Chrystusa „powinni zachowywać w życiu i w pełni urzeczywistniać świętość, którą otrzymali z daru Bożego”⁷. Zdaniem Soboru świętość jest uwieńczeniem życia chrześcijańskiego, jak i wypełnieniem woli Bożej, bowiem „tylko dzięki światłu wiary i rozważaniu słowa Bożego każdy może zawsze i wszędzie rozpoznać Boga, w którym «zjyemy, poruszamy się i jesteśmy» (Dz 17, 28), szukać Jego woli w każdym wydarzeniu, widzieć Chrystusa we wszystkich ludziach, czy bliskich, czy dalekich, wydawać słuszny sąd o prawdziwym znaczeniu i wartości spraw do-

sunt”, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, 142.

³ Tamże 41, AAS 57 (1965), 46: „[...] qui saeculorum decursu, [...] praeclarum sanctitatis specimen reliquerunt”, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, 143.

⁴ Tamże 39, AAS 57 (1965), 44, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, 141.

⁵ Tamże 40, AAS 57 (1965), 45: „[...] omnes christifideles cuiuscumque status vel ordinis ad vitae christianae plenitudinem et caritatis perfectionem vocari, qua sanctitate, in societate quoque terrena, humanior vivendi modus promovetur. Ad quam perfectionem adipiscendam fideles vires secundum mensuram donationis Christi acceptas adhibeant”, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, 142.

⁶ CONCILIUM VATICANUM II, *Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis „Gaudium et spes”* 38, AAS 58 (1966), 1055-1056, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, 564-565.

⁷ KK 40, AAS 57 (1965), 44: „Eos proinde oportet sanctificationem quam acceperunt, Deo dante, vivendo tenere atque perficere”, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, 142.

czesnych, tak samych w sobie, jak i w odniesieniu do celu człowieka⁷⁸. Świętość więc to uczestnictwo w naturze Bożej, dzięki łasce otrzymanej na chrzcie świętym⁹. Uczestnictwo w naturze Bożej stanowi istotę życia duchowego człowieka. Albowiem to zespolenie duszy z Bogiem umożliwia człowiekowi przyjęcie nowego sposobu odniesienia się do Boga, samego siebie, bliźnich i całego stworzenia. Tym samym powoduje proces życia duchowego wiodącego na szczyty świętości, czyli do mistycznego zjednoczenia z Bogiem w miłości.

1. Proces mistycznej świętości

Życie świętych mistyków potwierdza, że droga prowadząca do świętości ludzi jest drogą miłości, która polega na wiernym realizowaniu w życiu miłości Boga i bliźniego. Jest to zgodne z nauką Jezusa, który powiedział, że „na tych dwóch przykazaniach opiera się całe Prawo i Prorocy” (Mt 22, 40). A więc zasadniczym rysem świętości jest miłość, która jest z Boga-Miłości (por. 1 J 4, 7-8). Albowiem Bóg okazał swoją miłość przez to, że zesłał „Syna swojego jako ofiarę przebłagalną za nasze grzechy” (1 J 4, 10). Jednocześnie ta miłość dla człowieka jest wezwaniem do odpowiedzi na Jego miłość poprzez miłość wzajemną: „Jeżeli miłujemy się wzajemnie, Bóg trwa w nas i miłość ku Niemu jest w nas doskonała” (1 J 4, 12). Miłość człowieka do Boga jako odpowiedź na Jego miłość uzdalnia chrześcijanina do podporządkowania się Jego woli (por. Mt 7, 21). Zaś wypełnienie woli Bożej jest warunkiem osiągnięcia świętości, otrzymanej w sakramencie chrztu świętego.

Świadomość powyższa znalazła swój wyraz w nauce Soboru Watykańskiego II: „Pan Jezus, Boski Nauczyciel i Wzór wszelkiej doskonałości, głosił swoim uczniom każdego stanu – wszystkim razem i każdemu z osobna – świętość życia, której sam jest sprawcą i wykonawcą”¹⁰.

⁸ CONCILIUM VATICANUM II, *Decretum de apostolatu laicorum* „*Apostolicam actuositatem*” 4, AAS 58 (1966), 840: „Lumine fidei et meditatione verbi Dei solum potest aliquis semper et ubique dignoscere Deum in quo «vivimus et movemur et sumus» (Act. 17, 28), in omni eventu quaerere eius voluntatem, Christum intueri in omnibus hominibus, sive propinqui sint sive extranei, de vera significatione et pretio rerum temporalium in seipsis et in ordine ad finem hominis recta iudicia ferre”, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret o apostolstwie świeckich* „*Apostolicam actuositatem*”, w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, 380.

⁹ KK 40, AAS 57 (1965), 44, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, 142.

¹⁰ Tamże: „Omnis perfectionis divinus Magister et Exemplar, Dominus Iesus, sancti-

Dlatego miłość jako dar chrztu świętego wzywa chrześcijanina do wielkiej aktywności duchowej. To Bóg poprzez swoją miłość mobilizuje człowieka do rozwoju życia duchowego, ponieważ Jego miłość przenika wszystkie ludzkie działania. Zatem działanie Bożej miłości jest uprzedzające względem działania człowieka. To Bóg pierwszy umiłował człowieka w Chrystusie. Zatem Bóg Ojciec pragnie, by człowiek zauważył Jego miłość objawioną w Synu¹¹. Chrześcijanin dostrzegając tę miłość Boga Ojca objawioną w swoim Synu jest nie tylko naśladowcą Boga-Miłości, ale jest podmiotem jej realizacji. Dlatego miłość otrzymana w sakramencie chrztu świętego jest warunkiem życia duchowego. Chrześcijanin nie może rozwijać swojej świętości bez równoczesnego wzrostu miłości. Skoro więc świętość życia polega na miłości, to tym większa będzie świętość, im więcej w chrześcijaninie będzie miłości i im większy wpływ będzie wywierać na całe jego życie duchowe¹². Prawdę tę wyraża Sobór Watykański II: „«Bóg jest miłością, a kto trwa w miłości, w Bogu trwa, a Bóg w nim» (1 J 4, 16). Bóg zaś rozlewa swą miłość w naszych sercach przez Ducha Świętego, który jest nam dany (Rz 5, 5); dlatego też pierwszym i najbardziej potrzebnym darem jest miłość, którą kochamy Boga nade wszystko, a bliźniego ze względu na Boga»¹³.

Jeżeli miłość musi wzrastać w życiu człowieka, to na każdym jego etapie przybiera ona coraz wyższą jakość, osiągając charakter mistyczny, ponieważ chrześcijanin coraz bardziej miłuje Boga. Tak rozwijająca się miłość wyklucza wszelkie przeszkody hamujące jej rozwój. Człowiek więc wzrastając w świętości coraz bardziej jednoczy się z Bogiem w miłości. Zatem nadprzyrodzona cnota miłości, jako dar Boży, wynosi chrześcijanina ponad naturalną zdolność miłowania. Dlatego człowiek ochrzczony może miłować nie tylko na sposób ludzki, ale również w pewnej mierze na sposób Boski. Stąd też odpowiedzią na miłość Bożą, która rozlewa się w sercu chrześcijanina, jest obowiązek miłowania Boga właśnie na sposób Boski¹⁴.

---

tatem vitae, cuius Ipse et auctor et consummator exstat, omnibus et singulis discipulis suis cuiuscumque conditionis praedicavit”.

¹¹ F. BLACHNICKI, *Homilia: Umilowana przez Boga*, w: *Homilie w Oazie Nowego Życia I stopnia*, Krościenko 1989, 11.

¹² A. ZELEK, *Czy jest świętość?*, Ząbki 2005, 43.

¹³ KK 42, AAS 57 (1965), 47: „«Deus caritas est et qui manet in caritate in Deo manet et Deus in eo» (1 Io. 4, 16). Deus autem caritatem suam in cordibus nostris diffudit per Spiritum Sanctum qui datus est nobis (cfr. Rom. 5, 5); ideoque donum primum et maxime necessarium est caritas, qua Deum super omnia et proximum propter Illum diligimus”, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, 144-145.

¹⁴ A. ZELEK, *Czy jest świętość?*, 174.

Z tego wynika, że w procesie życia duchowo-mistycznego musi być to miłość stale wzrastająca, od momentu otrzymania chrztu świętego. Nie chodzi tutaj o miłość w znaczeniu emocjonalnym, uczuciowym, ale o miłość obejmującą wszystkie sfery ludzkiego życia; obejmującą wszystkie władze człowieka. Albowiem chodzi tu o miłość Boga, dla której chrześcijanin poświęca wszystko inne, co by ją ograniczało. Żadne przywiązania do rzeczy doczesnych nie mają znaczenia. Prowadzi ona do osiągnięcia „świętej obojętności” wobec rzeczy świata¹⁵.

W historii duchowości, ks. P. Semenenko w procesie rozwoju świętości wyróżnia dwa rodzaje miłości Bożej: miłość początkową i miłość doskonałą. Miłość początkowa, jak już wiemy, jest darem Boga zaszczerpionym w woli chrześcijanina na chrzcie św. i wyraża pragnienie miłości, bez którego nie byłby możliwy postęp na drodze świętości. W tym procesie wzrostu miłości pomaga Jezus, uzdalniając chrześcijanina do kochania Go, do oddania się Jemu. Ale miłość początkowa nie jest jeszcze pełnym aktem oddania się Bogu, ponieważ nie jest aktem wypływającym z całego serca. Dlatego chrześcijanin poprzez współpracę z łaską Bożą udoskonala miłość pragnienia w dążeniu do miłości doskonałej, która wyraża się w całkowitym oddaniu się Bogu. Oznacza ono nieustanne dawanie i to dawanie wszystkiego. Tylko Bogu człowiek może się oddać całkowicie, doskonale, przestając istnieć dla samego siebie, a jedynie dla Boga i Jego przyjemności. Wówczas Bóg może rozporządzać całkowicie człowiekiem i posiadać go. Tylko Bogu człowiek jest w stanie oddać wszystko, co ma i czym jest. Dzieje się tak wtedy, gdy chrześcijanin oddaje się Bogu całą naturą, a więc wszystkimi jej władzami wspartymi łaską. Miłość więc obejmuje wszystkie władze człowieka i każdą z nich oddaje ukochanemu Bogu. Oznacza oddanie całej osoby, swojego „ja”, oddanie prawa do siebie. Jest to całkowite zatopienie się w Bogu. A więc istota miłości leży w nieustannym oddawaniu swojej wolnej woli, a z nią samego siebie, Chrystusowi. To z kolei prowadzi człowieka do trwałego zjednoczenia z Bogiem¹⁶.

Widzimy, że miłość otrzymana na chrzcie św. nieustannie rozwija się. Wraz z rozwojem zakorzenia się ona coraz mocniej w woli i coraz bardziej w przyłgnięciu duszy do Boga. Dlatego jej rozwój idzie w dwóch kierunkach: pierwszy wyraża odrzucenie wszystkiego, co oddala człowieka od Boga, drugi zaś wiedzie do coraz głębszego i peł-

¹⁵ Tamże, 175.

¹⁶ J. PACIOREK, *Miłość w nauczaniu ks. Piotra Semenenko CR*, Tarnów 2014, 30-32.

niejszego mistycznego zjednoczenia z Bogiem. Ponieważ celem miłości jest zjednoczenie z Bogiem w miłości¹⁷. Wobec tego chrześcijanin ma dążyć do tego zjednoczenia. Transcendencja Boga nie wyklucza bowiem spotkania z Nim, które dokonuje się we wnętrzu człowieka. Zaś akty miłości Boga obejmują służenie Jemu i zjednoczenie z Nim oraz stanowią wyraz oddania się człowieka Bogu. To wszystko prowadzi do całkowitego zawierzenia siebie Bogu i adoracji Jego w swoim wnętrzu. Tajemnica przebywania Boga w człowieku objawia się w jego życiu mistycznym, w którym jest całkowicie zjednoczony z Nim w miłości¹⁸.

Św. Jan od Krzyża podkreśla, że to miłość stanowi pomost między człowiekiem a Bogiem. Nazywa miłość „skłonnością duszy, władzą i siłą pociągającą do Boga, gdyż przez miłość, łączy się dusza z Bogiem”¹⁹. Zatem im większa miłość, tym bardziej dusza zostaje przekształcona w byt Boga²⁰. Albowiem dusza zraniona miłością, wewnętrznie zostaje przekształcona i stopniowo uzdolniona do miłowania Boga tą samą miłością, jaką została obdarowana²¹. Dlatego F. Salvador, za św. Janem od Krzyża, uważa miłość za najdokładniejsze kryterium postępu duchowego chrześcijanina²². Doktor Mistyczny stwierdza, że miłość jest nieograniczona w możliwościach rozwoju, ponieważ nigdy nie jest bezczynna, ale jest w ustawicznym ruchu²³. Dlatego Autor wzrost miłości nazywa „schematami kontemplacji” lub „drabiną miłości”, nawiązując do drabiny, jaką widział we śnie św. Jakub. Zatem wymienia dziesięć stopni, po których dusza wznosi się do Boga²⁴. Na ostatnim stopniu Bóg udziela się duszy bezpośrednio, ponieważ oczyszczona przez miłość wychodzi z ciała²⁵. Jest to stan zjednoczenia człowieka z Bogiem tak wielki, że trudno go słowami wyrazić.

A więc, według św. Jana od Krzyża, „drabina miłości” jest pewnym schematem dążenia do świętości. Zresztą Autor w swoich pismach ujmuje ten proces pod różnym kątem, ukazując jego sens i rozwój. Ukazu-

¹⁷ A. MARCHETTI, *Zarys teologii życia duchowego*, cz. I, Kraków 1996, 51.

¹⁸ S. WITEK, *Miłość chrześcijańska w życiu człowieka*, Warszawa 1983, 20, 46.

¹⁹ ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Żywy płomień miłości* 1, 13, w: ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Dzieła*, tłum. B. Smyrak, Kraków 1986, 725.

²⁰ F. SALVADOR, *Św. Jan od Krzyża, pisarz – pisma – nauka*, Kraków 1998, 592.

²¹ ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Pieśń duchowa* 7, 2-4, w: ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Dzieła*, 559-560.

²² F. SALVADOR, *Św. Jan od Krzyża pisarz – pisma – nauka*, 637.

²³ ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Żywy płomień miłości* 1, 8, w: ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Dzieła*, 723.

²⁴ TENŻE, *Noc ciemna* II, 19, 1 – 20, 6, w: ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Dzieła*, 501-507.

²⁵ Tamże II, 20, 5, w: ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Dzieła*, 507.

je drogę wzrostu duchowego poprzez nakreślenie najskuteczniejszych środków i sposobów szybkiego osiągnięcia miłosnego zjednoczenia z Bogiem. Tradycja duchowości ukazuje zazwyczaj ten proces według podziału na trzy etapy: oczyszczenia, oświecenia i zjednoczenia²⁶.

Trzeba powiedzieć, że zjednoczenie człowieka z Bogiem było celem stworzenia świata. A więc dojście do zjednoczenia z Bogiem w miłości jest celem i przeznaczeniem człowieka. Skoro Bóg stworzył istoty rozumne i wolne, czyli podobne sobie, to wyznaczył im cel, którym jest całkowite zjednoczenie z Nim w miłości i we wspólnym, nadprzyrodzonym życiu. Dlatego Bóg jawi się człowiekowi jako jedyny przedmiot życia duszy. Stąd też zjednoczenie z Nim w miłości jest stanem normalnym chrześcijanina, w którym Bóg staje się wewnątrz człowieka źródłem jego życia i działania. To całkowite zjednoczenie w miłości z Bogiem dokonuje się przez miłosne współdziałanie z łaską Bożą na gruncie wiary. Do tego więc zjednoczenia powinien dążyć każdy chrześcijanin, ponieważ został przez Boga obdarowany w sakramencie chrztu św. darem miłości, która kieruje wszystkie jego władze ku Niemu. Dzięki temu darowi chrześcijanin może żyć życiem nadprzyrodzonym, które rozpoczyna się od przewyciężenia samego siebie i oddania się w miłości Bogu. To przewyciężenie siebie polega na oczyszczeniu ze skutków grzechu pierwotnego, na wyniszczeniu wszelkich niedoskonałości, aby przygotować fundament do dalszego rozwoju miłości, aż do osiągnięcia mistycznego zjednoczenia. Dlatego miłość mistyczna jest istotą całej świętości. To, co najdoskonalsze w miłości mistycznej, to sposób oddania się Bogu. Mocą mistycznej miłości chrześcijanin nie posiada już własnego życia, nie należy do siebie. Odtąd Jezus staje się jego Panem. Tak doskonała mistyczna miłość może istnieć jedynie między Bogiem a człowiekiem, gdyż jedynie Bogu człowiek może się oddać całkowicie. Ten stan zatem wyraża już mistyczną świętość²⁷.

2. Oczyszczenie miłości mistycznej

Mistyczna świętość, będąca owocem zjednoczenia człowieka z Bogiem w miłości, jest osiągnięta poprzez próbę oczyszczenia. Albowiem miłość w swoim wzroście potrzebuje dogłębnego oczyszczenia, które – choć bolesne i trudne – jest jednak dziełem Bożego działania. Zasad-

²⁶ F. SALVADOR, *Św. Jan od Krzyża pisarz – pisma – nauka*, 638, 642.

²⁷ J. PACIOREK, *Miłość w nauczaniu ks. Piotra Semenkeno CR*, 126-128.

niczo ten proces rozwoju miłości ma dwa wymiary: wyrzeczenia i zjednoczenia. Trzeba zaznaczyć, że św. Jan od Krzyża tę drogę oczyszczenia nazywa „nocą ciemną”. Jest ona jedna, ale posiada pewne aspekty i dlatego Święty dzieli ją na „noc zmysłów” i „noc ducha”, wyróżniając wśród nich wymiar czynny i bierny. To oczyszczenie w wymiarze czynnym i biernym można nazwać „oczyszczeniem przez miłość”, ponieważ Bóg, przenikając duszę swoją miłością, oczyszcza ją i przekształca w siebie, i „oczyszczeniem miłości”, gdyż człowiek, uwalniając się od wszelkich niedoskonałości, kieruje swoją miłość ku Bogu. Aby wejść w tę noc ciemną dusza musi posiadać już pewien poziom miłości, gdyż bez niej nie miałyby siły iść dalej. Wchodzi więc w ten stan „rozpalona udęczeniem miłości”²⁸. W tym stanie rozwijająca się miłość powoduje udęczenia nocy ciemnej.

W procesie oczyszczenia najpierw zmysłów chrześcijanin zaczyna odczuwać narastający kryzys duchowy, który powoduje wewnętrzne cierpienie i przygotowuje go do całkowitego zjednoczenia z Bogiem. Św. Jan od Krzyża przedstawia tę noc za pomocą obrazu drzewa wrzuczonego do ognia. Wówczas zbliżenie się dwóch różnych od siebie rzeczywistości materialnych nie może obejść się bez zgrzytu. „Ogień materialny, ogarniając drzewo, najpierw zaczyna je osuszać, wyrzucając zeń wilgoć i sprawiając, że woda, która się w nim znajduje, z sykiem wycieka. Następnie czyni je czarnym, ciemnym i brzydkim oraz sprawia, że wydziela ono swąd. W miarę jednak osuszania go, ogarnia je coraz bardziej płomieniem i usuwa z niego wszystkie ciemne i brzydkie przypadłości, będące przeciwieństwem ognia”²⁹.

A więc tym ogniem jest miłość, która oczyszcza duszę z wszelkich niedoskonałości. Pod wpływem działania miłości Boga chrześcijanin poznaje swoją nędzę, czyli grzeszność; swoją małość i niewystarczalność, a jednocześnie poznaje wielkość Boga. Osoba ludzka musi się więc oczyścić z pozostałych wad, co powoduje odczucie przygnębienia, oschłości, poczucie oddalenia od Boga. Droga cierpienia wiedzie chrześcijanina na wyżyny świętości, ponieważ wyrabia on w sobie cnoty przeciwne wadom, a przede wszystkim dochodzi do aktu pokory. Przeżywane oschłości są dowodem wezwania człowieka przez Boga do zjednoczenia mistycznego oraz dowodem na to, że chrześcijanin wchodzi na

²⁸ ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Noc ciemna* I, 10, 6, w: ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Dzieła*, 433; TENŻE, *Droga na Górę Karmel* I, 2, 1, w: ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Dzieła*, 149.

²⁹ TENŻE, *Noc ciemna* II, 10, 1, w: ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Dzieła*, 474.

wyższy stopień miłości. Trzeba też zaznaczyć, że człowiek dostępuje duchowych pociech. Pojawiają się one na ostatnim etapie biernej nocy zmysłów i są udzielane niejako w nagrodę za trwanie przy Bogu i mężne pokonywanie trudności³⁰.

Oczyszczenie bierne zmysłów nie wyzwala ducha człowieka ze wszystkich niedoskonałości, które są związane z ludzkim sposobem działania. Stąd rodzi się konieczność nowych oczyszczeń. Są one konieczne dla osiągnięcia mistycznej świętości, gdyż wyzwalają one od niedoskonałości głębię duchową, w której dokonuje się zjednoczenie z Bogiem. Dzieje się tak dzięki działaniu Boga, który przenikając w samą substancję ducha dotyka niedoskonałości, którymi jest jeszcze obarczona. A to coraz większe ranienie duszy przez Boga jest jedynym sposobem jej uleczenia. „Kochający bowiem – pisze św. Jan od Krzyża – im głębiej jest raniony, tym jest zdrowszy, a lekarstwem na miłość jest ciągle powiększanie i odnawianie zadanej rany, aż do tego stopnia, by rana stała się tak wielką, iż by objęła i zamieniła duszę w jedną ranę miłości. Wtedy dopiero, cała przepalona i zamieniona w jedną ranę miłości, jest całkowicie uleczone miłości, bo wszystko przemieniona w miłość”³¹.

Zanim to nastąpi Święty wyjaśnia przyczynę tych oczyszczeń. „Dwie te sprzeczności zatem: dobro najwyższe i nędza największa nie mogą się pomieścić w jednym podmiocie tzn. duszy. Z konieczności zatem odczuwa dusza mękę i cierpienie, skoro zwalczają się w niej te dwie przeciwności”³². Stąd też noc bierna ducha jest nie tyle spotkaniem, ile walką, w której Bóg pragnie zniszczyć to, co przeszkadza człowiekowi w zjednoczeniu z Nim. Dlatego wymaga ona bardziej energicznego współdziałania z Bogiem, zaś działanie Boga podnosi człowieka na wyższy poziom zjednoczenia z Nim, bowiem Bóg bierze inicjatywę w życiu mistycznym chrześcijanina w swoje ręce. Ale to działanie Boga jest niewidoczne i niezrozumiałe dla chrześcijanina z powodu jego niedoskonałości oraz niezdolności poznania. Jednak skutkiem tego oczyszczenia jest wzrost miłości Boga, która charakteryzuje się bolesnym uczuciem. Dzieje się tak dlatego, że z jednej strony człowiek zdobywa się na akty miłości, których motywem jest nieskończenie dobry Bóg, z drugiej natomiast strony odczuwa swoją niedoskonałość³³.

³⁰ Tamże I, 10, 4-5, w: ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Dzieła*, 432-433.

³¹ TENŻE, *Żywy płomień miłości* II, 7, w: ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Dzieła*, 742.

³² TENŻE, *Noc ciemna* II, 5, 4, w: ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Dzieła*, 457.

³³ J. PUCHALIK, *Zarys mistyki*, Tuchów 1939, 96-99 (mps, arch. Redemptorystów, Tuchów).

Skutkiem biernej nocy ducha jest trwanie chrześcijanina w ciągłej kontemplacji miłości Boga. Rodzi się wielka zażyłość między człowiekiem a Bogiem. Stąd też właściwością miłości jest „pragnienie, by złączyć się, zjednoczyć, zrównać i upodobnić do przedmiotu umiłowanego”³⁴. Dlatego owocem oczyszczenia, jakie dokonuje się w zmysłach i władzach, jest miłosne zjednoczenie. Jest to osiągnięcie mistycznej świętości. Albowiem ta sama noc światła i pełni miłości, która dokonywała poprzednich oczyszczeń, teraz napęlnia człowieka szczęściem, dając mu nowe poznanie i miłość. Bóg mu udziela niewymownej radości i poczucia bezpieczeństwa. Dusza człowieka zjednoczona z Bogiem staje się Jego świątynią i Jego ołtarzem, ponieważ urzeczywistnia się w niej i rozwija Boża miłość, stanowiąca prawdziwe życie mistyczne człowieka, czyli świętość³⁵.

3. Świętość owocem mistycznego zjednoczenia w miłości

Trzeba zaznaczyć, że to zjednoczenie rozpoczęło się niedostrzegalnie w nocy ciemnej. Do tego momentu przygotowanie polegało na wyrzeczeniu się z wszelkich przyjemności wypływających z przywiązania do wad, rzeczy doczesnych, teraz do tego procesu uwalniania się, dołącza się drugi element, którym jest przebóstwienie. Dosięga ono samych korzeni organizmu psychicznego człowieka i sprawia, jak pisze św. Jan od Krzyża, że człowiek staje się „samym Bogiem przez uczestnictwo”³⁶.

Mistyczna droga duszy, będąca oczyszczeniem przez miłość wlaną, prowadzi do coraz lepszego poznania Boga. Każde udzielenie się Boga wzmaga w duszy miłość do Niego i coraz bardziej Go objawia. Bóg odsłania więc przed chrześcijaninem swoje tajemnice i sprawia, że wszystko widzi w prawdzie, a przede wszystkim poznaje tajemnicę Trójcy Świętej. W ten sposób chrześcijanin dążący do świętości mistycznej jednoczy się z Trójcą Świętą i do niej się upodabnia, a raczej upodabnia się do Syna i Ducha Świętego. Duch Święty jest miłością i przez ten dar dusza zostaje upodobniona do Niego. Stąd posłannictwo Ducha Świętego do duszy dokonuje się przez miłość. Natomiast posłannictwo Syna

³⁴ Św. JAN OD KRZYŻA, *Noc ciemna* II, 13, 9, w: Św. JAN OD KRZYŻA, *Dziela*, 485.

³⁵ J. PACIOREK, *Miłość w nauczaniu ks. Piotra Semenkeno CR*, 173.

³⁶ Św. JAN OD KRZYŻA, *Pieśń duchowa* 39, 4, w: Św. JAN OD KRZYŻA, *Dziela*, 705; TENŻE, *Żywy płomień miłości* 3, 26, w: Św. JAN OD KRZYŻA, *Dziela*, 768. Por. F. SALVADOR, *Św. Jan od Krzyża pisarz – pisma – nauka*, 829, 833.

Bożego do duszy odbywa się nie przez jakąkolwiek działalność rozumu, lecz tylko przez tę działalność, której owocem jest miłość. Tylko w tej rzeczywistości dusza staje się podobna do Boga. Powstaje wówczas pomiędzy człowiekiem a Bogiem nowy stosunek, głęboki w swej istocie, gdyż człowiek jest stale ukierunkowany ku Bogu, który w nim przebywa jako przedmiot poznania i miłości. Trójca Święta czyni wówczas duszę człowieka swoim mieszkaniem i w tym stanie zjednoczenia miłość Boża jest udziałem człowieka w najwyższym stopniu, jaki jest możliwy na ziemi. Dusza więc w stanie łaski jest zatem obrazem Boga Trójjedynego i w ten sposób jednoczy się z Trójcą Świętą i jakby „chwytą” Boga. Chrześcijanin nie wątpi w obecność Boskich Osób w swoim najgłębszym jestestwie i ma przekonanie, że cała Trójca Święta jest sprawcą tego stanu³⁷.

A więc zjednoczenie polegające na najpełniejszym uczestnictwie w życiu Bożym jest zjednoczeniem nadprzyrodzonym. Jest ono tak ściśle, że najpełniej jego istotę wyraża symbolika małżeństwa duchowego. Chrześcijanin jest stale i intensywnie zjednoczony z Bogiem w miłości. Miłość wytwarza ściśle więzy pomiędzy dwoma kochającymi się osobami, oddaje jedną drugiej i pozwala im przenikać się wzajemnie. Obie osoby żyją więc w sobie dzięki miłości. Dlatego jedność z Bogiem ma moc przekształcenia chrześcijanina i zjednoczenia go z Bogiem przez miłość. Nie jest to jednak przekształcenie natury ludzkiej, gdyż człowiek nie przejmuje natury Bożej, lecz uczestniczy w niej w szczególny sposób, poprzez łaskę mistycznej miłości. Ks. Bielenin za św. Teresą Wielką mówi obrazowo o zlaniu się w jedno życia duszy i życia Bożego, określając ten stan jako „pocałunek oblubienicy oblubieńcowi”³⁸. Według św. Jana od Krzyża jest to przeobrażenie duszy w Umiłowanego, w którym „obydwie strony oddają się sobie przez całkowite wzajemne posiadanie w pewnym dopełnieniu zjednoczenia miłości, w którym dusza staje się boską i Bogiem przez uczestnictwo w stopniu możliwym w tym życiu [...] dwie natury są w jednym duchu i w jednej miłości”³⁹. Obejmuje ono wszystkie władze duszy. „Dusza trwa zawsze – pisze Święty – według swojej istoty w tym wzniosłym stanie zaślubin [...], nie zawsze jednak trwa w zjednoczeniu aktualnym

³⁷ A. ZELEK, *Czym jest świętość?*, 152-153. Por. Św. JAN OD KRZYŻA, *Żywy płomień miłości* 3, 1-2, w: Św. JAN OD KRZYŻA, *Dziela*, 756-757; TENŻE, *Pieśń duchowa* 1, 11, w: Św. JAN OD KRZYŻA, *Dziela*, 537.

³⁸ A. BIELENIN, *Życie mistyczne w Pieśni nad Pieśniami*, Kraków 1937, 116.

³⁹ Św. JAN OD KRZYŻA, *Pieśń duchowa* 22, 3, w: Św. JAN OD KRZYŻA, *Dziela*, 631.

według władz. W tym zjednoczeniu [...] bardzo często jednak łączą się władze duszy i napawają się w tej piwnicy⁴⁰. Zatem tylko zjednoczenie habitualne przeobraża substancję duszy i korzenie władz, aktualizacja natomiast jest skutkiem jednocześnie zjednoczenia i wpływu samego Boga na działalność władz. Te ostatnie osiągają najpełniejsze na ziemi zjednoczenie z Bogiem, tak że „rozum duszy jest rozumem Bożym, jej wola jest wolą Bożą, jej pamięć jest pamięcią Bożą i jej rozkosz jest rozkoszą Bożą⁴¹”.

Zatem miłość na poziomie zjednoczenia mistycznego spełnia nieco inną rolę, gdyż jej intensywność zależy od tego, w jaki sposób chrześcijanin doświadcza obecności Boga w swoim wnętrzu. Dlatego na tym etapie zaślubin duchowych miłość staje się nie tylko środkiem służącym człowiekowi w dążeniu do świętości, lecz przede wszystkim „przedmiotem”, który zostaje przez człowieka doświadczony w formie „kosztowania”. Jest to więc miłość „kosztująca”, w której spotyka on Boga w sposób bezpośredni. Jest to też miłość pragnienia, prowadząca człowieka z coraz większą siłą do jeszcze doskonalszego zjednoczenia z Bogiem. Chrześcijanin posiadający tę najwyższą formę miłości potrafi przebywać w Bogu i kosztować Jego obecność, czyli być z Nim zjednoczony. Zatem być w jedności z Bogiem oznacza przede wszystkim żywe działanie Boga w człowieku, składające się z różnorodnych momentów. Najważniejszymi z nich, które w połączeniu ze sobą stanowią istotę spotkania z Bogiem, są zjednoczenie i jedność⁴².

Miłość więc jest w akcie zjednoczenia „siłą jednoczącą” człowieka z Bogiem w sposób duchowy, tzn. tak, że wola lgnie całkowicie do woli Bożej i z nią się łączy. Ale pełna jedność dokonuje się pod wpływem miłości nadprzyrodzonej. Człowiek bierze wówczas przez miłość „w życiowe posiadanie Boga”. Staje się On życiem człowieka, nadprzyrodzonym pulsem, który można odczuwać na wzór naturalnego. Jest to najwyższy stopień posiadania Boga, do jakiego osoba ludzka może się na tym świecie przygotować i jaki jest w stanie osiągnąć. Wyraża to formalną stronę świętości mistycznej chrześcijanina w życiu ziemskim, czyli całkowite oddanie się Bogu w heroicznej miłości. W tym oddaniu dusza staje się przebóstwiona, jakby w Bogu przemieniona, w Nim zatopiona, że On ją przenika, zalewa jak strumień wody⁴³.

⁴⁰ ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Pieśń duchowa* 26, 11, w: ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Dzieła*, 651.

⁴¹ TENŻE, *Żywy płomień miłości* 2, 34, w: ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Dzieła*, 755.

⁴² L. KOWALEWSKI, *Zjednoczenie mistyczne według Jana Van Ruysbroecka*, Sandomierz 2004, 58-59, 175.

⁴³ J. PUCHALIK, *Zarys mistyki*, 276.

Tak rozumiana miłość rodzi zjednoczenie afektywne, doświadczalne i życiowe, ponieważ z natury swojej „upodabnia kochającego do kochanego”,⁴⁴ a także „poddaje kochającego kochanemu”⁴⁵. W tym zjednoczeniu Bóg „naprawdę poddaje się duszy, aby ją wywyższyć, jakby On był jej sługą, a ona Jego panem”⁴⁶. Odtąd dusza pragnie tylko Boga; pragnie miłosego uzależnienia się od Niego, czyli oddania Jemu całej swej istoty. Człowiek oddaje się Bogu z miłości do tego stopnia, że wyrzeka się świata, prawa do własnego istnienia i działania. Odrywając się od wszystkiego, co zewnętrzne, wola chrześcijanina przystaje wyłącznie do woli Bożej. Wówczas wola człowieka zostaje przemieniona i staje się prawdziwym życiem miłości Bożej, ponieważ kierowana mocą Ducha Świętego kocha już nie miłością ludzką, lecz Bożą. W woli człowieka dokonuje się całkowite wykluczenie elementów przeciwnych woli Bożej. W tym momencie wola Boga i wola człowieka stanowią jedną wolę. Tak więc każdy, kto kocha Boga, pragnie jednocześnie we wszystkich swoich władzach i działaniach być poddany woli swego Stwórcy. Wszystko to ma za jedyny cel miłość Boga⁴⁷.

Dlatego wola Boża pragnie uświęcenia człowieka. Jeżeli człowiek realizuje wolę Bożą, to wzrasta w mistycznej świętości. Jeżeli chrześcijanin pragnie służyć Bogu, to jego miłość objawia się w uzgadnianiu własnej woli z wolą Bożą. To posłuszeństwo woli Bożej jest sprawdzianem rozwoju miłości i jej miarą. Albowiem służenie Bogu jest ustawicznym szukaniem i wypełnianiem woli Bożej w codziennym życiu. Zatem świętość mistyczna spełnia się w zaślubinach duchowych, w których wielkość świętości wyraża się w zgodności woli ludzkiej z wolą Bożą. To w nich „obydwie strony oddają się sobie przez całkowite wzajemne posiadanie w pełnym dopełnieniu zjednoczenia miłości, w którym dusza staje się boską. Bogiem przez uczestnictwo, w stopniu możliwym w tym życiu [...] Jest to utwierdzenie wierności obydwu stron”⁴⁸. Im większą miłość posiada dusza, tym bardziej zostaje przekształcona w byt Boga, czyli osiąga największą świętość. Jak mówi Katechizm Kościoła Katolickiego, miłość jest „duszą świętości, do której wszyscy są powołani”⁴⁹. I tylko tak rozumiana świętość mistyczna jest wypełnianiem woli Bożej.

⁴⁴ ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Droga na Górę Karmel* I, 4, 3, w: ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Dziela*, 153.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ TENŻE, *Pieśń duchowa* 27, 1, w: ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Dziela*, 655.

⁴⁷ J. PACIOREK, *Miłość w nauczaniu ks. Piotra Semenkeno CR*, 165-167.

⁴⁸ ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Pieśń duchowa* 22, 3, w: ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Dziela*, 631.

⁴⁹ KKK 826.

Zakończenie

Ukazując proces rozwoju miłości w duszy, jednocześnie ukazany został rozwój świętości. W procesie tym zmiana w sposobie odczuwania miłości przez chrześcijanina wiąże się z przemianą, jaka dokonała się w nim samym. Przyczyną cierpień duszy były niedoskonałości i wady, jakie miała w sobie. Teraz, całkowicie oczyszczona, stała się zdolna do przyjęcia w pełni miłości Boga. Stąd też środkiem osiągnięcia świętości jest rozwój miłości. To dzięki miłości człowieka Bóg może go podnieść do siebie i ze sobą zjednoczyć. Dlatego wielcy mistycy ukazują dynamizm miłości na drodze dążenia do Boga oraz jej funkcje i zadania, jakie pełni w mistycznym zjednoczeniu z Nim. Albowiem jej rolę wyrażają słowa św. Jana: „Kto trwa w miłości, trwa w Bogu, Bóg trwa w nim” (1 J 1, 16).

Św. Jan od Krzyża opisuje ten proces osiągnięcia świętości, proces dochodzenia człowieka do jej osiągnięcia. „Zanim dusza tu dojdzie, najpierw przechodzi trudy i gorycze umartwienia, ćwiczy się w rozmyślaniu rzeczy duchowych, co wszystko omawia dusza od pierwszej strofy aż do tej, która Mówi: *Rozrzucając wdzięków tysiące*. Następnie wchodzi na drogę kontemplacji, w której idzie drogami i wąwozami miłości. Była o tym mowa w następnych strofach aż do tej, która mówi: *Odwróć się Miły*, w której dopełniły się zaręczyny duchowe. Następnie wchodzi dusza na drogę zjednoczenia, gdzie otrzymuje bardzo wiele wzniosłych udzielań i nawiedzeń, darów i klejnotów Oblubieńca, jako prawdziwa oblubienica. Pogłębia się i udoskonala w miłości Oblubieńca. Wszystko to opowiada począwszy od owej strofy, która wyraża zaręczyny duchowe: *Odwróć się Miły*, aż do tej, która się zaczyna słowami *Oblubienica wszedłszy*. Teraz bowiem mają się dokonać zaślubiny duchowe pomiędzy ową szczęśliwą duszą a Synem Bożym”⁵⁰.

Zatem miłość jest jakimś nieustającym procesem, który nigdy się nie kończy, lecz przybiera różnorodne formy w zależności od intensywności przeżycia mistycznego i miejsca jego przeżycia. Miłość rozwijając się w człowieku wraz ze wzrostem świętości, osiąga swój szczyt w mistycznym zjednoczeniu z Bogiem, w akcie małżeństwa duchowego, w którym chrześcijanin jest stale i intensywnie zjednoczony z Nim. Ten stopień zjednoczenia z Bogiem jest najwyższą świętością, jaką człowiek może osiągnąć na ziemi. Jest to szczyt miłości Chrystusa, przez który

⁵⁰ ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Pieśń duchowa* 22, 3, w: ŚW. JAN OD KRZYŻA, *Dzieła*, 631.

Bóg daje siebie mistykowi; przemienia go w siebie i tworzy z nim jakby jedną istotę. A więc świętość polega na połączeniu się z Bogiem jako ostatecznym celem i kresem ludzkiego życia i ludzkiej miłości. Ponieważ z wszelką osobą, w tym również z Osobą Bożą, można najpełniej połączyć się poprzez miłość, wobec tego istotę świętości stanowi zjednoczenie człowieka z Bogiem w akcie miłości. Jeśli człowiek odrzuca tę relację przez grzech, to traci sens życia i życie wieczne.

The Mystical Holiness of Laypeople Summary

Every Christian should aspire to perfect love and should give their testimony of holiness in the world. The essence of Christian life consists in possibly perfect obeying the Greatest Commandment. It is the communion the soul with God, which enables the person to take new way of reference to God, to a person themselves, neighbours and all creations and provokes the process of spiritual life which leads to holiness, so to mystical communion with God in love.

The original love is the God's gift instilled in Christian's will during the Sacrament of Baptism and expresses the yearning for love. Jesus helps in this process of growing the love by enabling Christian to love Him, to devote to Him. The Christian by cooperation with Divine mercy makes love of desire perfect in aspiring to perfect love which is expressed in total devotion to God. God is the only one who person can be devoted to fully, perfectly, without existing for a person themselves.

Love is a bridge between a human and God. Hence the communion with Him in love is the normal state of Christian, in which God becomes the inner source of human life and action. This total communion in love happens thanks to love cooperation with Divine mercy in the faith field. Every Christian person should approach to this communion because they are given in the Sacrament of Baptism, the gift of Love which directs all his power to Him.

Mystical holiness, which is the result of love communion a human with God is achieved by the trial of cleansing. This process of love development has got two dimensions: sacrifice and communion. The result of cleansing which happens in the senses and powers is the communion of love. The mystical holiness is fulfilled in the spiritual nuptials,

where the enormity of holiness is expressed in the agreement of human will with God's will. In this devotion, the soul becomes overdivinited. It is the achievement of mystical holiness.

Słowa kluczowe: Bóg, dusza, miłość, mistyka, oczyszczenie, świętość, zjednoczenie z Bogiem.

Keywords: God, soul, love, mysticism, cleansing, holiness, communion with God.

Bibliografia

1. Źródła

Concilium Vaticanum II, *Constitutio dogmatica de Ecclesia „Lumen gentium”*, AAS 57 (1965), 5-67, Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, 104-163.

Concilium Vaticanum II, *Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis „Gaudium et spes”*, AAS 58 (1966), 1025-1115, Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, 526-606.

Concilium Vaticanum II, *Decretum de apostolatu laicorum „Apostolicam actuositatem”*, AAS 58 (1966), 837-864, Sobór Watykański II, *Dekret o apostolstwie świeckich „Apostolicam actuositatem”*, w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, 377-401.

Katechizm Kościoła Katolickiego, tekst polski, Poznań 2002.

Św. Jan od Krzyża, *Droga na Górę Karmel*, w: Św. Jan od Krzyża, *Dzieła*, tłum. B. Smyrak, Kraków 1986, 141-401.

Św. Jan od Krzyża, *Noc ciemna*, w: Św. Jan od Krzyża, *Dzieła*, tłum. B. Smyrak, Kraków 1986, 409-520.

Św. Jan od Krzyża, *Pieśń duchowa*, w: Św. Jan od Krzyża, *Dzieła*, tłum. B. Smyrak, Kraków 1986, 523-714.

Św. Jan od Krzyża, *Żywy płomień miłości*, w: Św. Jan od Krzyża, *Dzieła*, tłum. B. Smyrak, Kraków 1986, 717-803.

2. Opracowania

Bielenin A., *Życie mistyczne w Pieśni nad Pieśniami*, Kraków 1937, 116.

Blachnicki F., *Homilia: Umiłowana przez Boga*, w: *Homilie w Oazie Nowego Życia I stopnia*, Krościenko 1989.

Kowalewski L., *Zjednoczenie mistyczne według Jana Van Ruysbroecka*, Sandomierz 2004.

-
- Marchetti A., *Zarys teologii życia duchowego*, cz. I, Kraków 1996.
Paciorek J., *Miłość w nauczaniu ks. Piotra Semenenko CR*, Tarnów 2014.
Puchalik J., *Zarys mistyki*, Tuchów 1939, (mps, arch. Redemptorystów, Tuchów).
Salvador F., *Św. Jan od Krzyża, pisarz – pisma – nauka*, Kraków 1998.
Witek S., *Miłość chrześcijańska w życiu człowieka*, Warszawa 1983.
Zelek A., *Czy jest świętość?*, Ząbki 2005.